

гів і правознавців. Необхідно критично враховувати досвід минулих десятиліть, і вже на якісно новому етапі розвитку нашого суспільства не зводити сутність правовиховної роботи до переказування нормативно-правових актів і, по суті, безпредметної просвітницької пропаганди загальних істин, що мають свідомо бездіяльний характер.

Список використаних джерел:

1. Акімова Т.І. Правова пропаганда як спосіб формування позитивних елементів правової свідомості, що визначають показник лояльності правосвідомості / Т.І. Акімова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tsu.tmb.ru/nu/kon/arhiv/2004/kon1.11/sek2/2/>.
2. Ануфрієв М.І. Соціально-правовий захист працівників органів внутрішніх справ України : [науково-практичний посібник] / М.І. Ануфрієв, В.С. Венедіктов. – Х., 2000. – С. 19.
3. Загальна теорія права : [курс лекцій] / під загальною редакцією професора В.К. Бабаєва. – Нижній Новгород, 1993 р. – 488 с.
4. Кригіна І.А. Правова культура, правове виховання і управління правовиховним процесом в сучасному російському суспільстві : дисс. ... канд. юрид. наук / І.А. Кригіна. – Ростов-на-Дону, 1999 р. – 91 с.
5. Мартіненко О.А. Дискреційні повноваження органів внутрішніх справ: кримінологічний аналіз / О.А. Мартіненко // Право України. – 2004. – № 11. – С. 91–94.
6. Медведєв В.С. Проблеми професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ (теоретичні та прикладні аспекти) / В.С. Медведєв. – Д., 1996. – С. 48–49.
7. Негодченко О.В. Організаційно-правові засади діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини : [монографія] / О.В. Негодченко. – Дніпропетровськ, 2003. – С. 318.
8. Почтарь Т.М. Правове виховання в педагогічних вузах: питання методології і методики : дисс. ... канд. юрид. наук / Т.М. Почтарь. – М., 2001. – С. 47.
9. Сорокин В.В. Концепція еволюційного розвитку правової системи в перехідний період : автореф. дис. ... докт. юрид. наук / В.В. Сорокин. – Єкатеринбург, 2003.
10. Criminal Justice in America: Theory, Practice, and Policy/ Barry W. Hancock, Paul M. Sharp. 2nd ed. – New Jersey, 2000. – С. 92–111.

НАЛИВАЙКО Л. Р.,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри загальноправових дисциплін
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 342.733 (477)

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ
В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

У статті розкрито роль державної освітньої політики в умовах євроінтеграції. Обґрунтовано основні пріоритетні напрями державної освітньої політики в контексті модернізації української освіти. Визначено мету та завдання, механізм їх реалізації, а також питання стратегії фінансового та матеріального підґрунтя освітньої політики держави.

Ключові слова: глобалізація, державна освітня політика, євроінтеграція, конституційне право людини і громадянина на освіту, модернізація української освіти, освітній простір.

В статье раскрыта роль государственной образовательной политики в условиях евроинтеграции. Обоснованы основные приоритетные направления государственной образовательной политики в контексте модернизации украинского образования. Определены цели и задачи, механизм их реализации, а также вопросы стратегии финансового и материального основания образовательной политики государства.

Ключевые слова: глобализация, государственная образовательная политика, евроинтеграция, конституционное право человека и гражданина на образование, модернизация украинского образования, образовательное пространство.

In a scientific paper reveals the role of the state educational policy in the context of European integration. Substantiated the main priorities of state educational policy in the context of the modernization of Ukrainian education. Goals and objectives, the mechanism of their implementation, as well as issues of strategy of financial and material bases of educational policy.

Key words: globalization, state educational policy, European integration, constitutional right of man and citizen education, modernization of Ukrainian education, educational space.

Вступ. У сучасних умовах суспільство очікує від юридичної науки вироблення таких юридичних засобів, які б цілеспрямовано впливали на умови й передумови реалізації норм права, фокусували переваги модернізаційних освітніх заходів у період її трансформації, сприяли б удосконаленню всієї системи освіти та механізму реалізації конституційного права на освіту.

Вітчизняна освітня політика держави має бути спрямована на результативну інтеграцію в єдиний європейський освітній простір, що сприятиме ефективній реалізації конституційного права на освіту в нових соціально-політичних та соціально-економічних умовах.

Постановка завдання. З урахуванням адаптації світового досвіду ефективного розв'язання проблем освітньої сфери до умов України нагальною проблемою є вдосконалення державної освітньої політики та механізмів її ефективної реалізації. Це питання актуалізується тим, що освіта має власну природу, завдання, є чинником політичного розвитку суспільства. У контексті цього проблема наукового розуміння ролі державної освітньої політики в процесі модернізації української освіти має сьогодні як теоретичне, так і практичне значення.

Вказана проблематика детермінована постійними змінами в державному та суспільному житті й залежить від політичних, економічних, соціальних й інших перетворень. Усе це у свою чергу потребує спільного фокусування на проблемах, що виявилися у сфері освіти, адже сучасні умови вимагають прискорених глибинних змін.

Проте у вітчизняній юридичній літературі проблематика державної освітньої політики, зокрема в умовах євроінтеграції та глобалізації, досліджена досить поверхово. Нині немає єдності в підходах науковців щодо визначення поняття, місця та ролі освітньої державної політики в системі політики держави з позиції правової науки в контексті подальшого формування громадянського суспільства й демократичної, соціальної, правової держави.

Результати дослідження. Як і на початку ХХІ ст., так і сьогодні сфера української освітньої політики має такі характерні ознаки: обмежені ресурси, їх переважно нераціональне використання, системний дефіцит бюджетного фінансування; відсутність пріоритетного статусу в суспільстві; низький рівень активності інших учасників освітньої політики тощо [1, с. 7]. Це в підсумку негативно впливає на реалізацію права на освіту.

Враховуючи зазначене, на сучасному етапі модернізації української освіти в умовах євроінтеграції та глобалізації з метою ефективної реалізації конституційного права людини та громадянина на освіту можна визначити такі основні пріоритетні напрями державної освітньої політики: оновлення державних освітніх стандартів; удосконалення конституційно-правових основ фінансування освіти; розвиток сучасної системи безперервної професійної освіти та державної підтримки у сфері самоосвіти; формування державної кадрової політики; розширена участь громадянськості в контролі освітньої системи; активізація міжнародного співробітництва.

Сьогодні в нашій державі має проводитися політика відповідності загальновизначаним демократичним стандартам, прагнення розвивати інститути громадянського суспільства, інтенсивний розвиток інформаційно-комунікативних технологій, що свідчить про глобалізацію як стратегічний

вибір України. Глобалізація – це не просто зміна сутнісних характеристик держави, а насамперед поява і вияв явища неоетатизму та пов'язаних із ним нових принципів організації державності. Фактично глобалізація створює необхідні передумови для включення національної освіти в єдиний міжнародний культурно-освітній простір і світовий поділ освітнього простору [2, с. 20]. Процеси модернізації й глобалізації – домінянти загальнопланетарного розвитку, які кардинально змінюють сучасний світ та його бачення [3, с. 3]. Водночас модернізацію освіти визначають лише як момент широкого процесу глобалізації. Проте в будь-якому разі ці процеси мають істотний вплив на реалізацію конституційного права людини й громадянина на освіту в Україні.

Державна політика – це не випадкова, безсистемна поведінка учасників процесу політики, а цілеспрямована дія (бездія), що розробляється для досягнення поставленої мети [4, с. 198]. Важливу роль у розвитку інтеграційних процесів в Україні відіграє адаптація системи державного управління до глобальних та євроінтеграційних процесів, які відбуваються у світі [5, с. 248], оскільки глобалізація як загальносвітовий процес є одним з основних чинників, що впливає на формування політики держави в різних сферах, включаючи і освіту. При цьому глобалізація має неоднозначний вплив на державну політику у сфері освіти, що викликає невизначеність останньої.

Термін «державна політика у сфері освіти» або «державна освітня політика» використовується із 60-х рр. XX ст., коли роль освіти на державному рівні почали розглядати як важливий чинник економічного розвитку й соціального прогресу, як сферу, що потребує особливої уваги на загальнодержавному рівні [6, с. 11]. Нині в досліджуваній сфері використовуються такі поняття: «державна освітня політика», «освітня політика держави», «офіційна освітня політика» «національна освітня політика», «суспільна освітня політика» тощо. Проте всі ці терміни використовуються переважно як тотожні за змістом.

Розкриваючи зміст державної освітньої політики, учені акцентують увагу на незавершеності її формування. Погляди дослідників на визначення поняття державної освітньої політики мають неоднозначний, а іноді полярний характер. Це пов'язано із багатоаспектністю та складністю явища державної освітньої політики.

Освітня політика є складовою частиною політики держави, сукупність теоретичних ідей, цілей і завдань, практичних заходів розвитку освіти [7, с. 10]. Освітня політика – це поле взаємовідносин різних соціальних груп, індивідів щодо використання владних інституцій задля реалізації своїх інтересів і потреб в одній із найважливіших сфер суспільного буття – освіті [8, с. 8]. К. Корсак зауважує, що «національна освітня політика» в широкому розумінні – це сукупність пріоритетів і цілей, які формулює уряд чи інший вищий орган для здійснення заходів щодо удосконалення і розвитку системи освіти чи її елементів [9, с. 112]. В. Журавський стверджує, що освітня політика – це передусім політика, що забезпечує розвиток і функціонування системи освіти. Вона спрямована на забезпечення суспільства знаннями, необхідними для суспільного розвитку [10, с. 20]. Освітня політика – це один із видів соціальної політики, обмеженої сферою освіти, який являє собою сукупність теоретичних ідей, цілей і задач, практичних заходів із розвитку системи освіти [11, с. 46]. Отже, сучасне змістове навантаження поняття «державна освітня політика» досить різноманітне. Зазначені підходи є одними з основних у дослідницькій літературі, кожен із них має свої переваги й недоліки.

На думку Є. Краснякова, освітня політика – це діяльність держави та її інститутів, органів місцевого самоврядування із законодавчого, фінансового, організаційного забезпечення функціонування й розвитку галузі освіти [12, с. 22]. А. Колодій наголошує, що державна освітня політика – це вироблений, схвалений та виконуваний урядом і громадськими організаціями курс дій, спрямований на втілення в життя визначених цілей, методів і змістового наповнення навчальних програм, які використовуються в освітньому процесі та призводять до розвитку мислення учнів та студентів, здобуття ними знань і навичок [13, с. 686]. Освітню політику як один із ключових напрямів внутрішньої політики держави, що має на меті створення економічних, інституційних та духовно-ідеологічних умов для здійснення основних функцій освіти, включно із формуванням здатності особистості до самореалізації, відтворенням кадрового потенціалу суспільства і вихованням громадян держави відповідно до прийнятої системи цінностей розглядає В. Чистохвалов [14, с. 9]. Ю. Терещенко наголошує, що поняття «освітня політика» може бути інтерпретоване як цілеспрямована діяльність держави в руслі реалізації громадянського права на освіту [15, с. 13]. Наукова цінність зазначених позицій полягає в систематизованому підході до розкриття змісту освітньої політики, авторами закладені основи для подальшого дослідження цієї проблематики.

Для визначення досліджуваного терміну наведемо думки таких зарубіжних вчених, як Л. Белл, А. Люк, Г. Стівенсон, Д. Хоган. Так, А. Люк та Д. Хоган освітню політику описують

як прескриптивне регулювання потоків людських ресурсів, дискурсу та капіталу крізь освітні системи в напрямі до нормативних соціальних, економічних та культурних цілей [16, с. 171]. Л. Белл та Г. Стівенсон визначають державну освітню політику як принципи та процес вироблення політики урядом в освітній галузі [17, с. 8]. Здебільшого науковці розглядають поняття освітньої політики держави з точки зору вузького підходу, акцентуючи увагу лише на деяких її аспектах.

Сьогодні освітня політика знаходиться в пошуку визначення шляхів розвитку та більш повного задоволення потреб населення в освіті [18, с. 5]. Така ситуація має вагоме підґрунтя та пов'язана з тим, що в сучасних умовах перетворень у сфері державного управління в цілому та освіти зокрема темпи їх здійснення не задовольняють потреб громадянського суспільства та самої держави. У зв'язку із цим глобалізація радикально підвищує вимоги до політики держави в досліджуваній сфері [5, с. 10], оскільки в цій сфері залишається багато невирішених проблем.

Сучасний етап державної освітньої політики ґрунтується на нормах Конституції України; законодавчих та підзаконних актах; стратегічних документах розвитку освіти; міжнародних договорах, ратифікованих Верховною Радою України.

Слід акцентувати увагу також на тому, що глобалізаційні процеси суттєво впливають на освітню політику, вибір пріоритетів у її діяльності, тому модернізація державної освітньої політики повинна розроблятися та здійснюватися з урахуванням сучасних міжнародних принципів та стандартів правової універсалізації. Адаптація національної освітньої нормативно-правової бази до європейських стандартів є вагомою, але недостатньою умовою. Важливо також здійснювати контроль за її дотриманням, ефективним виконанням тощо.

Нова модель управління освітою передбачає відкритість і демократичність, адже саме остання розглядається вченими як чинник інтеграції української освіти у світовий та європейський простір [19–21]. Під час поступового розвитку освіти виразно проступає необхідність змін не лише в структурі її формування, змісту, форм і методів надання освітніх послуг, але й у структурі основних цінностей громадян, у стратегічних орієнтирах для визначення пріоритетних напрямів підготовки навчальних закладів, форм здобуття освіти [22, с. 163]. Перевагою громадського управління освітою є те, що громадянин стає не тільки суб'єктом освітніх правовідносин, а також активним учасником освітнього процесу, що зумовлює появу в останнього почуття відповідальності, цілеспрямованості тощо.

Питання законодавчого оформлення реформування освітньої галузі, що базується на принципах автономії в управлінні, не втрачає своєї наукової та суспільної актуальності [23, с. 70]. На сучасному етапі виникла гостра необхідність у прийнятті законів і підзаконних нормативних актів із регулювання участі громадськості в управлінні освітою й визначенні її ролі в цьому процесі.

Державно-громадське управління цим процесом має відбуватися у контексті завдань європейської освіти, що гарантуватиме довіру між державами, студентами, роботодавцями й забезпечуватиме мобільність кваліфікацій та привабливість у європейському просторі вищої освіти [24, с. 5-6]. Саме цим пояснюється приєднання України до Болонського процесу, що відповідає потребам та вимогам сучасного соціально-культурного розвитку суспільства.

Для підвищення конкурентоспроможності національних вищих навчальних закладів та впровадження в систему вищої освіти України кращих надбань європейського й світового досвіду реформування системи вищої освіти, застосування дієвих механізмів формування й регулювання освітніх послуг держава має радикально розширити інституціональну, академічну та фінансову автономію вищих навчальних закладів [25, с. 97]. Ці заходи мають бути науково обґрунтованими та реальними для виконання.

Нині освітня політика держави спирається на прийняті державні стандарти освіти, які в демократичних країнах є вищим рівнем необхідних знань. З метою гідного конкурування із розвиненими державами на рівних насаперед слід змінити підхід до визначення державних стандартів освіти. Освітня політика України повинна мати чітку мету та завдання, механізм їх реалізації, продуману стратегію, фінансове й матеріальне підґрунтя з метою забезпечення права людини та громадянина на освіту. Такі завдання вимагають поглибленої наукової розробки концептуальних засад, розгорнутого теоретико-методологічного аналізу державної освітньої політики України.

В умовах глобалізації та європеїзації освіти, появи міжнародних ринків освітніх послуг для українських навчальних закладів ще більш важливого значення набуває їх міжнародне визнання. Країна, яка відстає в технологічному або в правовому забезпеченні системи освіти, поступатиметься іншим країнам, у яких це забезпечення є більш ефективним і досконалим. Сьогод-

ні розв'язання проблем у галузі освіти пов'язано із широким комплексом заходів, які виходять за межі суто внутрішньоосвітніх, зачіпають інфраструктуру всього суспільства [26, с. 356]. Міжнародна співпраця у сфері освітньої діяльності сприяє розвитку тих радикальних змін, які відбуваються в міжнародному співтоваристві останніми десятиріччями: глобалізація професійних знань, інтернаціоналізація процесів освіти, демократизація і підвищення автономії навчальних закладів, диверсифікація навчальних програм, технологізація процесів освіти [27, с. 313]. Стратегічним завданням державної освітньої політики є вихід освіти, набутої в Україні, на ринок світових освітніх послуг, поглиблення міжнародного співробітництва. Слід також наголосити на необхідності удосконалення законодавства із зазначених питань. Гармонізація внутрішнього законодавства в цій сфері відповідно до міжнародних стандартів створить дієвий механізм реалізації конституційного права людини та громадянина на освіту.

Головним завданням освітньої політики держави має бути досягнення якості освіти, її відповідність актуальним та перспективним потребам особи, суспільства та держави, які склалися на сучасному етапі.

Освітня система в кожній країні передбачає свою систему державної участі в освіті, засновану на традиціях освітньої системи та тенденціях її розвитку [28, с. 11]. Важливо переглянути роль держави в процесі управління освітою, оскільки остання має займати вагомий позицію в управлінні освітнім процесом, проте не бути єдиновладною. Освітня політика в Україні має враховувати розвиток громадянського суспільства. В управлінні освітнім процесом необхідно забезпечити баланс інтересів.

Отже, державною освітньою політикою є складова частина політики держави, спрямована на вирішення завдань у сфері освіти, забезпечення потреб особи в освітній галузі та комплектацію органів держави кваліфікованими кадрами з метою духовно-ідеологічного збагачення суспільства й соціально-економічного розвитку держави.

На сучасному етапі метою державної освітньої політики має бути створення умов для реалізації людиною та громадянином права на освіту, які б своєю структурою та якістю відповідали потребам розвитку економіки й громадянського суспільства. Для результативної модернізації освіти значущість мають такі заходи: удосконалення системи державного й громадського контролю за якістю освіти; інтенсивна взаємодія вітчизняної системи освіти з глобальною сферою освіти; оновлення кадрового корпусу за рахунок висококваліфікованих та професійних працівників; забезпечити доступність освіти через систему інформатизації; залучення до освітніх ресурсів, насамперед у формі загальнодоступних національних бібліотек цифрових освітніх ресурсів тощо.

Висновки. Таким чином, проблематика державного регулювання освіти на сьогодні ще не знайшла свого адекватного системного висвітлення у вітчизняній юридичній літературі, що зумовлює наявність труднощів модернізації цієї сфери. Істотний вплив на державну освітню політику здійснює глобалізація. Глобалізація – явище суперечливе, тому має як позитивний, так і негативний вплив на освітню політику держави в процесі модернізації української освіти. Гармонізація внутрішнього законодавства в цій сфері відповідно до міжнародних стандартів створить дієвий механізм реалізації конституційного права людини та громадянина на освіту. Основною стратегічною метою модернізації освіти в контексті розвитку громадянського суспільства є створення механізмів стійкого й постійного розвитку системи освіти, забезпечення ефективної реалізації конституційного права людини та громадянина на освіту на основі збереження фундаментальності та відповідності актуальним і перспективним потребам особистості, суспільства та держави.

Список використаних джерел:

1. Гальперіна В.О. Освітня політика в трансформаційному суспільстві: соціально-філософський аналіз : автореф. дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / В.О. Гальперіна. – К., 2003. – 17 с.
2. Демидова Н.П. Право на образование в Российской Федерации в условиях глобализации (теоретико-правовое исследование) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория права и государства; история права и государства; история политических и правовых учений» / Н.П. Демидова. – Саратов, 2013. – 28 с.
3. Тазбиева З.М. Модернизация системы образования в России: взаимосвязь традиций и инноваций: культурологический подход : дис. ... канд. филос. наук : спец. 24.00.01 / З.М. Тазбиева. – Грозный, 2009. – 192 с.

4. Наливайко Л.Р. Державний лад України: поняття, система, гарантії : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Л.Р. Наливайко. – Х., 2010. – 535 с.
5. Економічні основи інноваційного розвитку вищих навчальних закладів України : [монографія] / за заг. ред. В.І. Лугового. – К. : Педагогічна преса, 2009. – 384 с.
6. Красняков Є.В. Освітня політика як інструмент впливу держави на систему освіти / Є.В. Красняков // Шлях освіти. – 2006. – № 4. – С. 11–13.
7. Куклин В.Ж. Системные аспекты образовательной политики и управление образованием / В.Ж. Куклин, С.А. Беляков // Университетское управление. – № 326. – С. 10–23.
8. Журавський В.С. Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні : [монографія] / В.С. Журавський. – К. : Ін Юре, 2003. – 416 с.
9. Корсак К.В. Освіта, суспільство, людина в ХХІ столітті: інтегрально-філософський аналіз : [монографія] / К.В. Корсак. – К. ; Ніжин, 2004. – 210 с.
10. Журавський В.С. Державна освітня політика: поняття, системність, політичні аспекти / В.С. Журавський // Правова держава. – Вип. 14. – 2003. – С. 20–30.
11. Поясок Т. Освітня політика як об'єкт міждисциплінарних досліджень / Т. Поясок // Освітнологія. – 2013. – Вип. 2. – С. 46–50.
12. Красняков Є. Державна освітня політика: сутність поняття, системність, історико-політичні аспекти / Є. Красняков // Віче. – 2011. – № 20. – С. 21–24.
13. Основи демократії : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / за заг. ред. А.Ф. Колодія. – Львів : Астролія, 2009. – 832 с.
14. Чистохвалов В.Н. Современная образовательная политика России : [учеб. пособие] / В.Н. Чистохвалов. – М. : РУДН, 2008. – 246 с.
15. Терещенко Ю. Філософія освіти та пошуки морально-етичного виховання / Ю. Терещенко // Шлях освіти. – № 4. – 2002. – С. 11–15.
16. Luke A. Redesigning what counts as evidence in educational policy: The Singapore model / A. Luke, D.J. Hogan // World Yearbook of Education 2006 – Education research and policy: steering the knowledge-based economy / J. Ozga, T. Seddon, T.S. Popkewitz (eds). – London : Routledge, 2006. – P. 170–184.
17. Bell L. Education Policy: Process, Themes and Impact / L. Bell, H. Stevenson. – London : Routledge, 2006. – 192 p.
18. Куган Б.А. Теория и практика управления процессом модернизации системы образования в сельском социуме : дис. ... докт. пед. наук : спеу. 13.00.01 / Б.А. Куган. – М., 2002. – 366 с.
19. Луговий В. Системна модернізація педагогічної і науково-педагогічної освіти – необхідна умова забезпечення освітньої якості / В. Луговий // Вища освіта України. – 2009. – № 1. – С. 20–26.
20. Фрумин И.Д. Теория и практика демократического образования : дис. ... докт. пед. наук : спец. 13.00.01 / И.Д. Фрумин. – СПб., 2001. – 300 с.
21. Яцейко М.Г. Демократизація як закономірність модернізації освіти в контексті глобалізації : дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.10 / М.Г. Яцейко. – К., 2008. – 192 с.
22. Бурлакова О.О. Реформування та економічні трансформації у вищій освіті / О.О. Бурлакова // Проблеми освіти : наук. метод. зб. – К., 2005. – Вип. 46 : Болонський процес в Україні. – Ч. 2. – С. 163–168.
23. Woźnicki J. Legislacyjne uwarunkowania Rozwoju szkolnictwa wyższego / J. Woźnicki // Edukacja i nauka w Narodowym Planie Rozwoju na lata 2007–2013. — Wrocław : W-wo Polit. Wrocławskiej, 2005. – 125 s.
24. Шевченко С.О. Розвиток державно-громадського управління якістю вищої освіти України в умовах входження до Болонського процесу : дис. ... докт. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 / С.О. Шевченко. – Дніпропетровськ, 2012. – 427 с.
25. Економічні умови забезпечення якості освітніх послуг у системі вищої освіти : [монографія] / [С.О. Біла та ін.] ; за заг. ред. І.М. Грищенка. – К. : Педагогічна думка, 2012. – 364 с.
26. Наливайко Л.Р. Державний лад України: теоретико-правова модель : [монографія] / Л.Р. Наливайко. – Х. : Право, 2009. – 600 с.
27. Шаповал Р.В. Адміністративно-правове регулювання освітньої діяльності в Україні: дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.07 / Р.В. Шаповал. – Х., 2011. – 372 с.
28. Бондаревский А.Е. Право человека на образование: сущность и принципы : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / А.Е. Бондаревский. – М., 2013. – 163 с.

